HALS MOSE

FRILUFTSPLAN / 2022

Aalborg Kommune

Den Danske NATURFOND

Kolofon

Titel: Hals Mose Friluftsplan / 2022

Marts 2022

1. udgave, 1. oplag

Udarbejdet for Aalborg Kommune og Den Danske Naturfond af Urban Goods sammen med områdets borgere og lokale aktører.

Design og layout: Urban Goods

Forsidefoto: Aalborg Kommune

Fotos: Aalborg Kommune, Den Danske Naturfond, Hals Arkiv, Flemming Helsing, Urban Goods

Kontakt:
Aalborg Kommune
Park & Natur
By- og Landskabsforvaltningen
Stigsborg Brygge 5
9400 Nørresundby
www.aalborg.dk

Indhold

Indledning.....6

Naturgenopretningen.....6

Rekreativt potentiale.....6

Formål med friluftsplanen.....9

Friluftsplanens opbygning.....10

Del 1: Baggrunden for friluftsplanen.....12

Inddragelse af lokale borgere, interessenter og eksperter.....15

Aalborg Kommunes politikker og strategier.....16

Del 2: Indsatsområder.....18

Indsatsområde 1: Kultur- og naturhistorie.....20

Historiske highlights.....21

Historiens spor i landskabet.....24

Principper for udvikling.....26

Brugerne siger.....26

Indsatsområde 2: Friluftsbrugerne.....28

Organiserede brugere i området.....29

Selvorganiserede brugere og selvorganiserede aktiviteter 29

Potentielle friluftsbrugere.....30

Mest for lokale.....30

Principper for udvikling.....31

Brugerne siger.....31

Indsatsområde 3: Ankomst og omgivelser.....32
Adgangsveje.....33
Parkering.....36
Information ved ankomstpunkter kan indeholde.....36
Regler for færdsel.....38
Principper for udvikling.....40
Brugerne siger.....41

Indsatsområde 4: Stier og ruter.....42
Eksisterende ruter i området.....43
Foreslåede forbindelser i projektområdet.....44
Faciliteter langs stierne.....46
Forbindelser til andre rekreative områder i nærheden.....48
Principper for udvikling.....50
Brugerne siger.....51

Indsatsområde 5: Formidling og læring.....52
Eksisterende formidling.....53
Særlige målgrupper.....53
Formidlingsplatforme.....54
Indhold – hvad skal formidles?.....55
Principper for udvikling.....56
Brugerne siger.....57

Del 3: Organisering.....58
Partnergruppen.....60
Det Grønne Råd.....60
Dialog og samarbejder med lokale aktører.....60

Indledning

Duften af våd og fugtig skovbund, blød og svampet mos under fødderne, dansende traner, svævende rovfugle og kødædende planter er bare nogle af de store natur- og friluftsoplevelser, Hals Mose vil kunne byde på i fremtiden. Hals Mose rummer et stort potentiale som et rekreativt åndehul i respekt for naturen, med særligt gode forhold for et friluftsliv i langsommeligt tempo med plads til fordybelse og læring.

Naturgenopretningen

Aalborg Kommune og Den Danske Naturfond har igangsat en naturgenopretning af et 230 ha stort naturområde i Hals Mose, som engang var en højmose. I dag er mosen drænet og området ligger som en mosaik af tørvegravning, skov og dyrkede marker. Men dele af området rummer stadig rester af den oprindelige højmose. Med naturgenopretningen vil Hals Mose de kommende år blive vådere og vildere. Det vil skabe grobund for et endnu mere mangfoldigt dyre- og planteliv i området og være til gavn for klimaet.

Rekreativt potentiale

Den særlige natur – sumpbirkeskov og højmose

Hals Mose er et af Nordjyllands og måske landets største arealer med selvsået birkeskov. Området minder derfor i højere grad om en mellem-svensk skov end tilsvarende danske skove. Netop birkeskoven og resterne af den gamle højmose huser adskillige oversete og sjældne arter.

Et sumpet udgangspunkt for friluftslivet

Mosens karakteristika som et vådt og sumpet område, der skaber gode betingelser for særligt et rigt fugleliv, vil blive styrket med naturgenopretningen. Mosen som naturområde sætter derfor nogle helt naturlige præmisser for friluftslivets udfoldelse og tilbyder friluftsbrugeren nogle særlige oplev-

Foto: Flemming Helsing

elseskvaliteter, som man ikke får ved de andre rekreative områder i nærheden. Det flade terræn, de store vådområder, og det sumpede underlag, som med naturgenopretningen atter vil komme til at kendetegne området, kalder på et friluftsliv i langsomt tempo, hvor punktvise udsyn over vådområderne dyrkes.

Stor potentiel brugergruppe

I forhold til friluftsliv har Hals Mose kun været brugt i begrænset omfang af særligt lokale beboere eller sommerhusgæster i området – primært i forbindelse med tur i området til fods, på cykel eller i bil, og i udpræget grad i forbindelse med jagt, som fortsat udgør en væsentlig del af friluftslivet i kraft af bl.a. Hals Jagtforenings tilstedeværelse i området. Den begrænsede friluftsmæssige brug af området skyldes dels at store dele af området ikke har været tilgængelig for offentligheden tidligere og, at området formentlig er overskygget af de rekreative områder ved hav og strand blot få kilometer derfra. Til trods for at mosen indtil nu kun i beskedent omfang har været brugt til friluftsaktiviteter, rummer Hals Mose et rekreativt potentiale for en stor brugergruppe. Mosen ligger kun en halv times kørsel øst for Danmarks fjerdestørste by Aalborg, tæt ved Limfjordens udmunding til Kattegat, og grænsende op til et af de største sommerhusområder i Nordjylland, der strækker sig over 8 km fra Hals til Hou.

Samspil med andre rekreative arealer i nærområdet

Hals Mose ligger i umiddelbar nærhed af flere blå-grønne arealer – både strand, hav, fjord, skov og plantage ligger indenfor få kilometers afstand. Samtidig tilbyder nærområdet allerede i dag rekreative faciliteter som cykelruter, vandreruter, mountainbikeruter, ridespor, hundeskov, badestrande og lystbådehavne. Friluftsmulighederne i mosen kan således med fordel forholde sig til de øvrige muligheder, der er i området.

Kort over Hals Moses placeringi Nordjylland

Formål med friluftsplanen

Formålet med friluftsplanen er at tegne rammerne og potentialerne for friluftslivets udfoldelse i Hals Mose. Friluftsplanen danner dermed grundlag for den fremadrettede prioritering af indsatser i Hals Mose i forhold til friluftslivet og er et udgangspunkt for nærmere planlægning af faciliteter, regulering og initiativer, som kan understøtte friluftsbrugernes muligheder for at benytte mosen til rekreative formål.

Den særlige natur og mosens karakteristika er netop det, som gør Hals Mose interessant for friluftsbrugerne, og adskiller det fra andre rekreative muligheder i området. Derfor tager friluftsplanen højde for, at udfoldelsen af friluftslivet sker i respekt for naturen, og derfor er friluftsplanen underlagt den naturgenopretningsplan, som også er udarbejdet for Hals Mose.

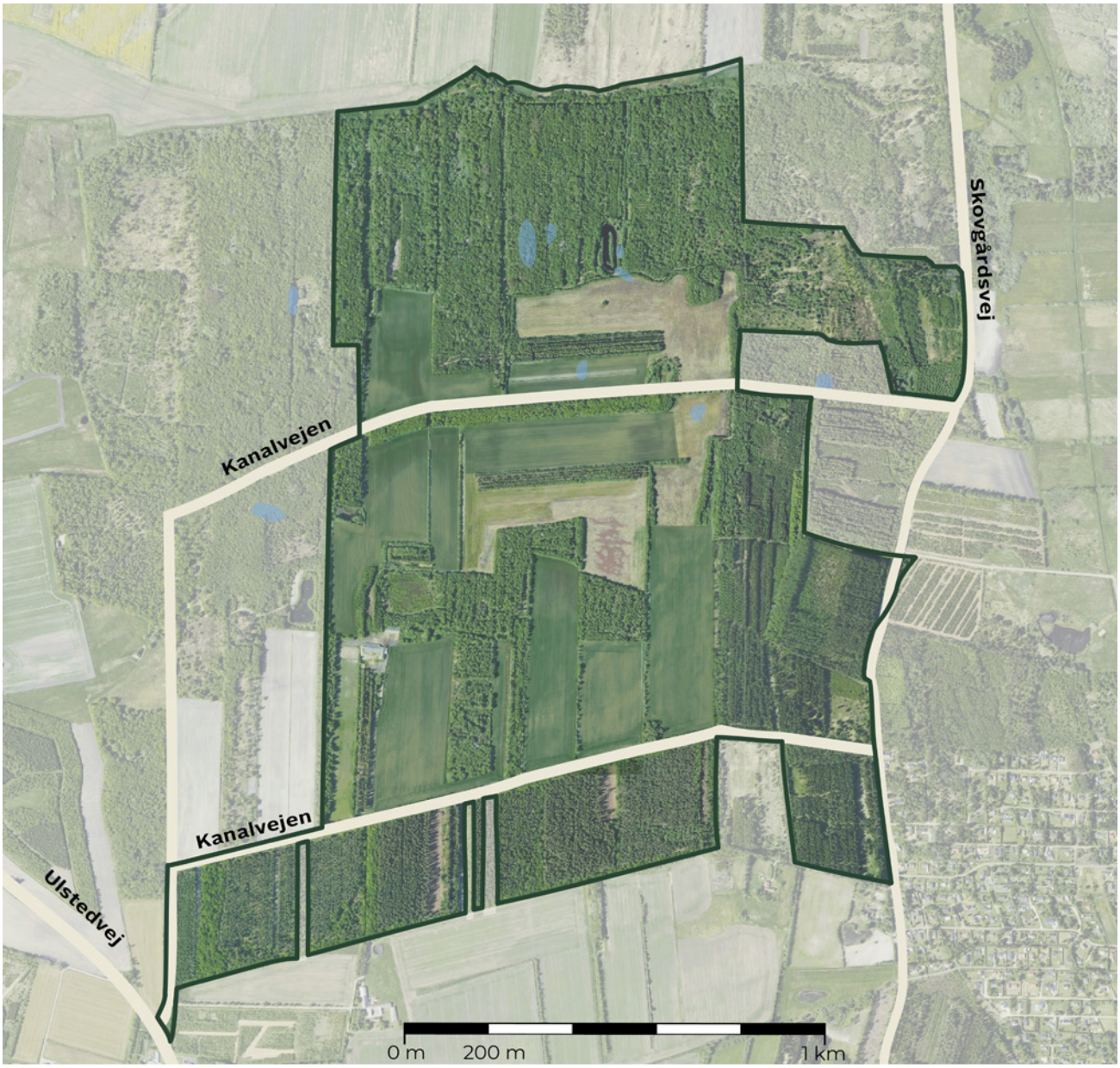

Kort over projektområdet

Projektområdet
Vej
Gangforbindelse til havet

Workshop med lokale foreninger og institutioner.
Foto: Urban Goods

Friluftsplanens opbygning

For at få indblik i, hvorfor friluftsplanen ser ud som den gør, kan du i de følgende indledende afsnit få et indblik i baggrunden for udviklingen af friluftsplanen. Her beskrives den proces, den erfaringsindsamling og de øvrige regler og strategier, der ligger til grund for friluftsplanen.

Friluftsplanen er bygget op omkring fem indsatsområder, som er valgt ud fra de kvaliteter for friluftslivet, som naturgenopretningsplanen fremhæver, samt ud fra de opmærksomhedspunkter og idéer, som borgere i området har peget på som vigtige for friluftslivet i området.

Indsatsområderne indeholder en beskrivelse af de eksisterende tiltag og kvaliteter på området samt indeholder skitsering af udviklingsperspektiver og forslag til konkrete tiltag.

Under hvert indsatsområde er opsummeret nogle principper for udvikling under afsnittet af samme. Principperne kan bruges som rettesnor for udviklingen af friluftslivet i Hals Mose og kan realiseres på forskellige måder under hensyntagen til at naturen i området såvel som friluftslivet kan udvikle sig og skabe nye udfordringer og muligheder de kommende år. Hvert indsatsområde indeholder desuden en liste over idéer fra de borgere, interessenter og friluftsaktører, som har været involveret i udviklingen af friluftsplanen.

Slutteligt kan du dykke ned i, hvordan organiseringen er bag friluftsplanen, og hvem der medvirker til at realisere planen.

God læselyst!

INDSATSEROMRÅDER

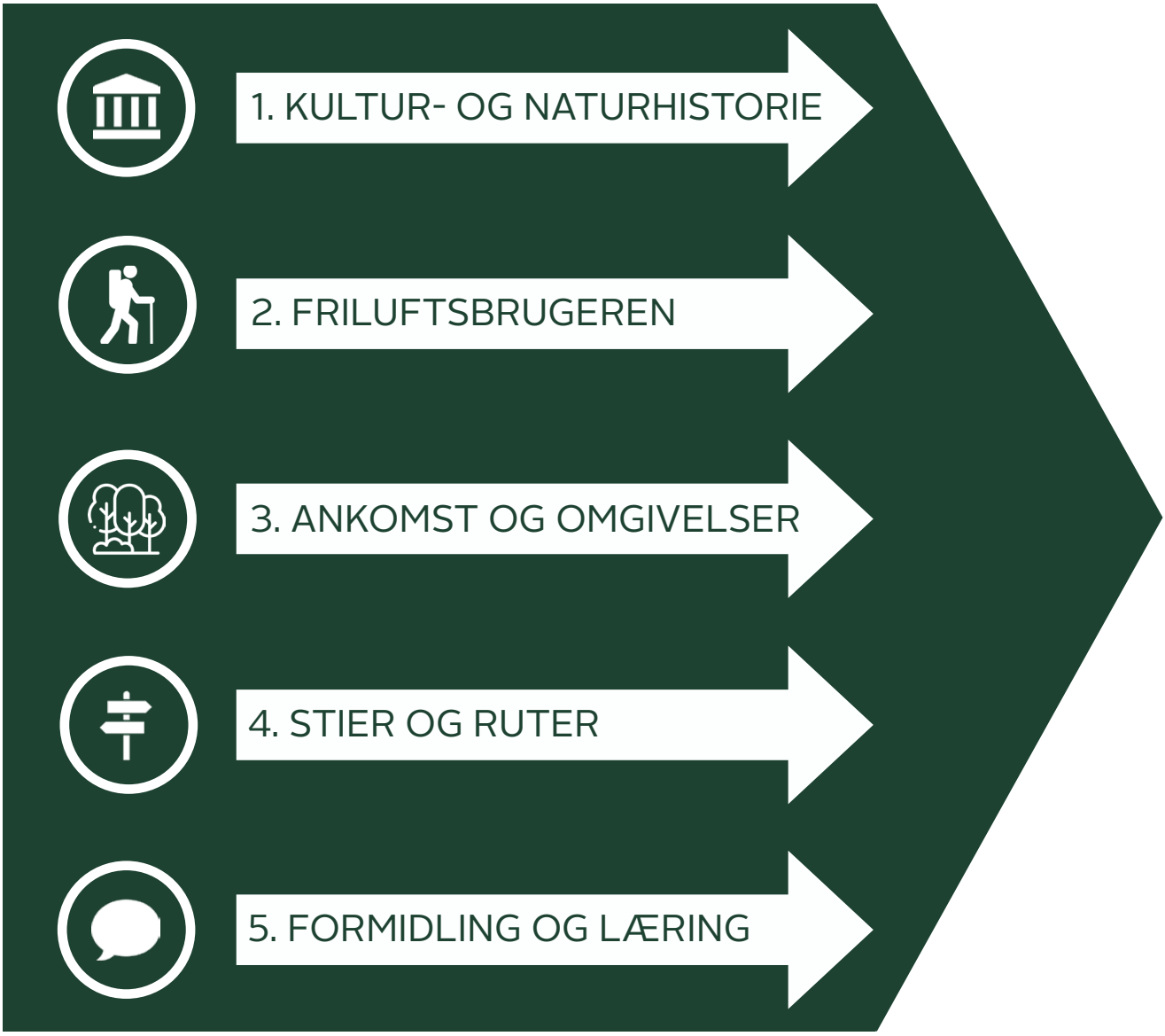

Del 1
Baggrunden for friluftsplanen

Foto: Aalborg Kommune

Baggrunden for friluftsplanen

28. juni 2021:

Vandring med lodsejere

To timers vandring i området med naboer og lodsejere samt repræsentanter fra Den Danske Naturfond og Aalborg Kommune.

Vandringen indeholdt orientering om naturgenopretningen i området samt udveksling af idéer og opmærksomhedspunkter til friluftsplanens udformning med fokus på bl.a. stier og ruter, information, parkeringsforhold, faciliteter. 33 personer deltog foruden repræsentanter fra Aalborg Kommune og Den Danske Naturfond.

18. juli til 17. august

Send din idé

Henover sommeren var opstillet to infostandere i området ved hhv. den nordlige del af Hals Mose og ved Brugsen i Hou. Ved standerne var der information om projektet (på både dansk og engelsk) og mulighed for at udfylde og sende et postkort med sine idéer til friluftslivets udfoldelse i området enten via en fysisk postkasse på standerne eller digitalt.

I alt blev der indsendt 33 fysiske og digitale postkort på både dansk og engelsk, som tilsammen indeholdt 43 forskellige idéer til rekreative oplevelser i Hals Mose indenfor temaer som outdoor, eventyr, motion, kultur- og naturhistorie.

Inddragelse af lokale borgere, interessenter og eksperter

Friluftsplanen for Hals Mose er udviklet i samarbejde med lokale borgere, repræsentanter for lokale foreninger og institutioner i området og besøgende i området. Det er sket gennem vandringer og workshop i mosen samt via indsamling af idéer og input både gennem, postkort og digitalt. Desuden er en række fagpersoner, lokale eksperter og interessenter interviewet. Her kan du få et overblik over den inddragelsesproces, der ligger bag udviklingen af friluftsplanen.

Du kan få en dybdegående indsigt i de idéer og kommentarer, som er kommet ud af processen ved at dykke ned i Hvidbogen for Friluftsplan Hals Mose i bilag 1. Ligeledes er der under hvert indsatsområde i de kommende afsnit en oplistning af eksempler på inputs fra borgere og interessenter under boksen "Brugerne siger".

24. august 2021

Workshop med lokale foreninger og institutioner

2 timers workshop og vandring i Hals Mose med repræsentanter fra lokale foreninger og institutioner i området. Workshoppen byggede videre på de input, der tidligere var kommet på vandringen med lodsejere d. 28. juni 2021 og gennem idéindsamling ved infostanderne i området i løbet af sommeren 2021.

Til workshoppen deltog 12 repræsentanter fra bl.a. Hou Skole; Hals, Hou og Ulsted Samråd; Danmarks Naturfredningsforening, Friluftsrådet, Dansk Ornitologisk Forening forude, repræsentanter fra Aalborg Kommune og konsulentbureauet Urban Goods.

Oktober-november 2021

Interviews med interessenter og lokale eksperter

Der er gennemført interviews og samtaler med:

- Sol og Strand, Hals – formidler ca. 5000 ugers sommerhusudlejning om året i den nærliggende sommerhusområde.
- Lokal borger – født og opvokset i området og efterkommer af Hals Mosebrug som har spillet en central rolle i udvindingen af tørv i Hals Mose og i forhold til den senere spagnumproduktion i mosen.
- Lokal sommerhusejer – er kommet i området de sidste 50 år og har kendskab til både mosens historie og rekreative forhold.
- Hals Strand Camping – den største campingplads i området, som huser både danske og udenlandske turister i sommerhalvåret 2 km fra mosen.
- Museumsinspektør og arkæolog ved Nordjyske Museer

Aalborg Kommunes politikker og strategier:

- **Sundhed: “Sundhedspolitik 2019-2022”**
- **Frivillighed: “Frivilligstrategi for Aalborg Kommune”**
- **Klima og natur: “Under Åben Himmel – Politik for natur, parker, udeliv - Vision 2025”,“Aalborg Kommunes Verdensmålsstrategi” samt “Rig natur i Aalborg Kommune - en strategi for biodiversitet”**
- **Land og by: Landdistriktspolitik 2020-2023”**

Foto: Urban Goods

Del 2 Indsats-områder

Foto: DDNF og Aalborg Kommune

Indsatsområde 1:

Kultur- og naturhistorie

Historiske highlights

Hals Mose rummer en interessant naturhistorie og kulturhistorie som både kan give os en forståelse af, hvordan landskabet i store dele af Danmark har set ud årtusinder før 1800-tallet, og hvordan mosen har haft afgørende rolle som energikilde – særligt under 2. Verdenskrig. Hals Mose rummer en kultur- og naturhistorie, der potentielt går 10.000 år tilbage i tiden og rummer fortællinger om sagnomspundne og mytiske væsner, om råstofudvinding og tørvegravning, om 2. Verdenskrig og mosebrande.

Der findes dog forholdsvis begrænsede nedfældede beskrivelser af Hals Moses historie, og p.t. er historien ikke formidlet i selve mosen eller på nogen digitale platforme, som henviser til mosen som rekreativt naturområde. Samtidig peger inddragelsen af lokale borgere, friluftsbrugere og interessenter på en udpræget interesse for mosens kultur- og naturhistorie.

Særligt tre historiske temaer er interessante at formidle til friluftsbrugerne i området – lokale beboere såvel som internationale turister i området.

Stenalderhavet former mosen

Hals Mose og landskabet omkring den er formet af historiens gang. Området omkring Hals Mose er gammel havbund under Stenalderhavet eller Litorinahavet, som det også kaldes, der dækkede store dele af Vendsyssel i perioden ca. 5.500-2.000 år før Kristus. Langsomt trak havet sig tilbage, men sporene fra havet forblev synlige i landskabet i form af rimmer og dopper. Rimmerne er sandede spor fra revler i havet, og dopperne er lavningerne i mellem dem, hvor grundvandet står højt og området derfor er fugtigt og fremtræder som moseområder, der præges af tørvedannelse. Sporene fra rimmer-doppe-landskabet findes ikke bare i Hals Mose, men også i området omkring, hvor stednavne som skovområdet Melhold Rimmer/Galtrimmen lige nord for Hals Mose, ligeledes vidner om landskabets historiske udvikling.

Højmosens begyndelse

Dele af Hals Mose rummer rester af den oprindelige højmose, som er blevet skabt efter Stenalderhavets tilbagetrækning. Højmoser er en naturtype, som er ved at forsvinde - ikke bare i Danmark, men i hele Europa. Desværre har mange af moserne været udsat for voldsom udnyttelse, når de er blevet gravet op som tørv for at bruge det til brændsel eller drænet og lavet om til marker. Som konsekvens af det er højmoserne i dag truede levesteder i Danmark og er derfor været beskyttet efter naturbeskyttelsesloven.

En højmose er en helt speciel naturtype. Fordi højmosen netop vokser, i højden i kraft af det lag af tørvemos, som år for år vokser ovenpå tidligere lag af tørv, vil man rent faktisk kunne måle højmosens alder ud fra højden af den (tørven vokser cirka 1 millimeter om året).

Hals Mose huser en af landets sidste og måske største sumpbirkeskove. Sumpbirkeskoven i Hals Mose har særligt i den nordlige del af mosen været urørt af skovdrift og består derfor af mange gamle træer.

Stenalder

Nordvest for Hald Mose oppe mod Houvej er fundet spor fra en grubekeramisk boplads fra bondestenalderen ca 3000 til 2600 før Kristus. Den grubekeramiske stenalderkultur skiller sig ud fra den fra den øvrige kultur i stenalderen ved at være et samfund, der efter man i mere end 1000 år på det tidspunkt har dyrket landbrug i Danmark, begynder de at genintroducere en mere livsstil baseret mere på havjagt dog kombineret med at de holdt kvæg. De fjordnære og fugtige arealer her i området på den gamle havbund har sandsynligt vis givet gode præmisser for de græssende dyr, og har derfor været et attraktivt sted at bosætte sig. Området, hvor fundet er foretaget ligger dog i lidt højere terræn end resten af Hals Mose, som sandsynligvis på det her tidspunkt har været for våd til at man kunne bosætte sig i den.

Jernalder

Området i og omkring Hals Mose er overvejende præget af at have være et jernaldersamfund (år 500 f.Kr. til 800 e.Kr.). Før udbredelsen af mekaniseret landbrug har man på luftfotos fra 50'erne kunnet registrere marksystemer fra jernalderen bl.a. i mosens sydøstlige hjørne.

I den sene bronzealder (1700 – 500 f.Kr.) begynder man at dyrke markerne i små firkantede afgrænset af små volde, som netop kan registreres på tidligere luftfotos. Dyrkningsformen var meget pladskrævende og man har andre steder i Danmark registreret en samlet markområde af denne karakter spredt over 300 hektarer. På markerne har man haft okser, som har trukket datidens plov, som hedder en ard.

Omkring år 250 f. Kr. til år 200 e.Kr. har man i området her formodentligt boet på enkelte gårde spredt rundt i marksystemet. Decideredе landsbyer fra den her tid har været forbeholdt de mere bakkede og tørre områder.

Et hus på den her tid holdt omtrent en generation. Det var bygget af tømmer, som man har sat direkte ned i jorden. På et tidspunkt bliver stolperne så angrebet af råd, at huset er udtjent og man river det ned og tager det med sig, man kan bruge, og så omlægger man arealet til dyrkning.

Den sagnomspundne mose

Som en del af de danske folkeeventyr er der blevet fortalt om mosekoner, elvere og lygtemænd som mytiske væsner, der har været forbundet med mosen. En tæt tåge over landskabet er blevet betegnet "mosekonebryg" og tilbage i den ældste folketro, troede man, at mosekonen hørte til de underjordiske og var beslægtet med elverfolket. Elverfolket, herunder elverpigerne, var forførende fortil og grimme bagtil med hul i ryggen, der med forførende dans lokkede mennesker til vanvid og værste fald døden. Desuden blev lysfænomener henover heder, enge og moser i Norden kaldt for lygtemænd.

Flere af myterne er en fortælling om et naturfænomen i mosen, som også har en naturvidenskabelig forklaring, som f.eks. tågen "mosekonebryg", der opstår, når vandet i mosen er betydelig varmere end luften over.

Tørvemosen

Lige siden ældre jernalder (500 f.Kr. – 400 e.Kr.) og frem til midten af 1900-tallet har tørv udvundet fra moser været en vigtig energikilde i Danmark. Netop pga. tørvet har Hals Mose haft stor betydning for de omkringliggende byer som en vigtig energikilde. Hele mosen har været opdelt i små lodder, som var ejet af indbyggerne i Hals by og mange husmandssteder og gårde i oplandet. Moseloddet havde man oprindeligt for at kunne grave tørv til eget forbrug til brændsel i komfur og kakkelovn.

Tørvemosen rummer mange fortællinger. En del af dem er beskrevet af Aage Bach Jensen i artiklen "HALS MOSE" udgivet juni 2021 af Hals Arkiv. Samtidig er der flere af særligt den ældre generation af lokale beboere, som er vokset op i området i en tid, hvor mosen blev brugt til tørve- og spagnumproduktion, og derfor har personlige beretninger fra mosen. Nogle af de fortællinger, som rummer et interessant formidlingsperspektiv i forhold til friluftsbrugere i Hals Mose er:

Hals Moses betydning under verdenskrigene – tørv som energikilde

Under 1. og 2. Verdenskrig spillede Hals Mose en særligt vigtig rolle som energikilde, fordi tørven som brændsel erstattede det kul og koks, som var svært at importere under krigene. Tørveproduktionen i Danmark var på sit højeste under i 1943 under 2. Verdenskrig med 6,1 mio. tons. På det tidspunkt var ca. 50.000 mænd og kvinder beskæftiget ved tørve- og brunkulsproduktionen i Danmark.

Arbejdet med tørvgravningen

Før industrialiseringen gravede man ned i mosen med en tørvespade. At grave tørv var hårdt arbejde – både i den tid, hvor det foregik udelukkende med håndkraft, men også da det i starten af 1900-tallet blev mekaniseret med tørveværker. Tørveværkerne skulle typisk betjenes af tre mand, og når de skulle flyttes fra én tørvegrav til den næste,, skete det med heste spændt for. Det var et et krævende arbejde, for hesten kunne risikere at sidde fast i den våde mose.

Foto: Hals Arkiv, Tørven bringes i hus, Skovgårdsminde, Hou (1910-1920)

Hals Mosebrug

Som en del af tørvegravningen blev der bygget en fabrik i mosen, Hals Mosebrug, som har spillet en central rolle i opgravningen af både tørv og senere spagnum i mosen. Mosebruget blev bygget af Hans Rathmann i 1940'erne. Først blev mosebruget brugt til tørv og senere i 60'erne gik man ove til spagnumproduktion. Mosebruget har både leveret tørv til de lokale beboere og beskæftiget flere lokale i både tørve- og spagnumproduktionen. Moseværket har desuden leveret spagnum til bl.a. Holland og fungerede helt indtil omkring år 2000.

Brandene i mosen

Da mosebruget arbejdede på fuld kraft, skete det ofte, at der var brand ude i mosen. De gamle traktorer blev varme og der kunne stå gnister op af udstødningsrøret, som så antændte den tørre mosejord. En sådan brand var vanskelig at bekæmpe, fordi ilden hurtigt brændte ned i tørvejorden eller fik fat i de letantændelige dynger af spagnum.

Brandene kunne sprede sig over flere hundrede tønder land, og der blev tilkaldt assistance til slukning af brændende fra Falck i Dronninglund og Aalborg. De store mosebrande trak næsten altid overskrifter i avisen, da det var meget dramatisk når ilden hærgede moselodderne i mosens sydende. Der blev fortalt om hugorme der stod lodret op i flammerne, og vildt der med ild i pelsen løb rundt inde i den brændende mose.

I 1971 udbrød en af de store brande i Hals Mosebrug og hjulpet på vej af en heftig storm tog ilden det meste af mosebruget og lod kun en enkelt fløj stå tilbage.

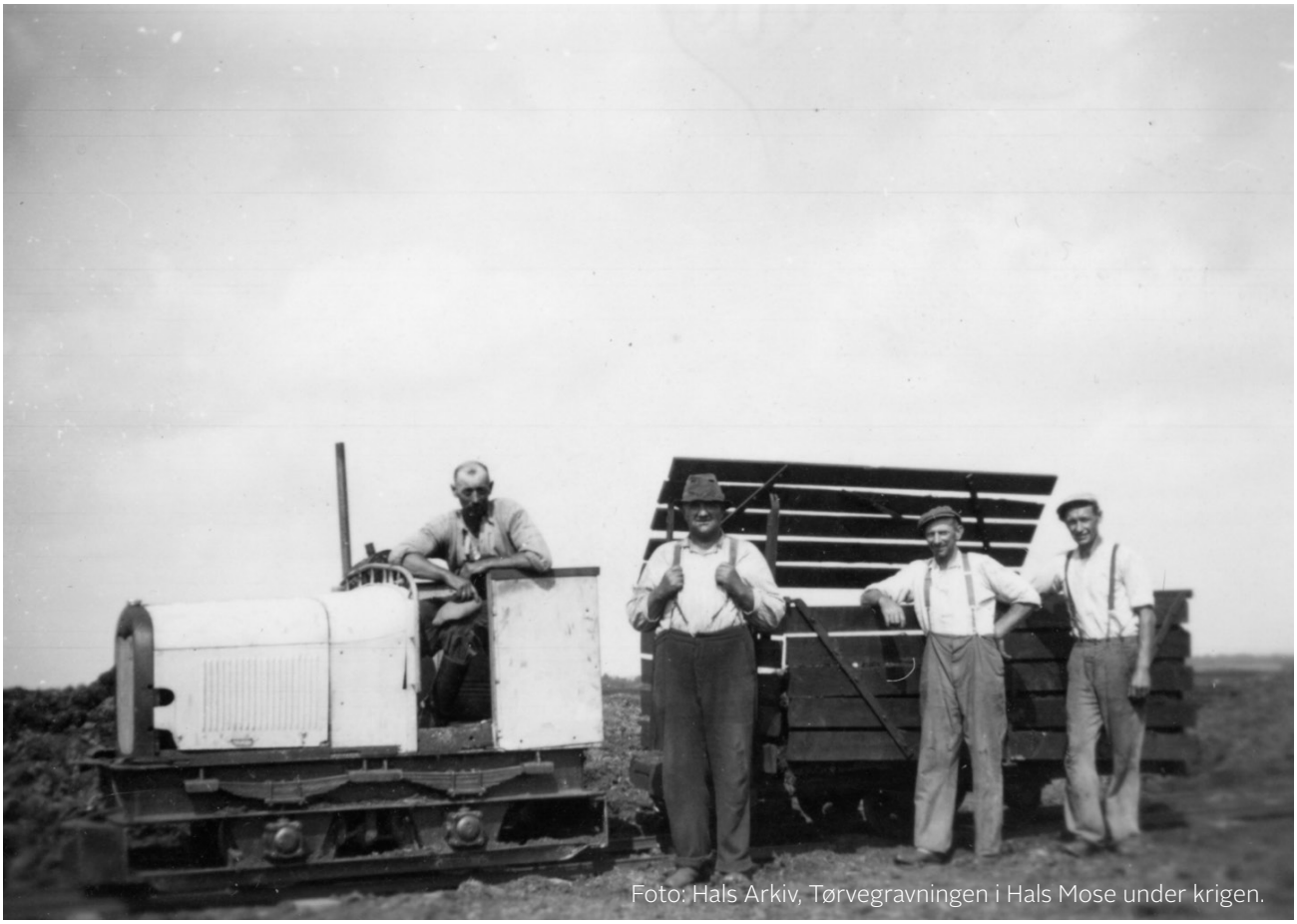

Foto: Hals Arkiv, Tørvegravningen i Hals Mose under krigen.

Historiens spor i landskabet

I projektområdet i Hals Mose er der i dag spredte synlige spor fra mosens natur- og kulturhistorie. Flere af sporene vil blive bevaret og nogle endda forstærket i kraft af naturgenopretningen f.eks. sporene fra den oprindelige højmose. Andre vil forsvinde i kraft af vandstandsstigningerne og naturens forandring. Enkelte af disse kan måske være værd at bevare eller markere, da de vidner om en god historie, omend ikke alle fremstår i høj kvalitet. Særligt følgende historier, som knytter sig til en bestemt lokalitet i mosen, kan der være et formidlingspotentiale i:

Kanalvejen

I forbindelse med tørvegravningen er der blevet gravet et omfattende system af kanaler for at afvande mosen – deraf også navnet på den helt centrale hovedvej i mosen, nemlig Kanalvejen. Vandløbet Skiveren nord for Hals by menes at have været forbundet med Hals Mose gennem en kanal, således at man kunne transportere tørvene på pram, formodentlig trukket af stude eller heste langs vandløbet, fra mosen og ind til byen. Fra Skiveren nord for byen er det blevet fragtet af et (nu rørlagt) vandløb gennem hele Hals by indtil Fjordbyen centralt i byen. Kanalvejen som vi kender den i dag er senere blevet anlagt af Hals sogneråd, så infrastrukturen blev stærkt forbedret i takt med at tørveværker skød op i starten af 1900-tallet.

Ho Chi Minh stien

Den sydlige del af Kanalvejen i Hals Mose går i folkemunde under betegnelsen "Ho Chi Minh stien". Den fik sit navn under Vietnamkrigen, fordi man tit hørte navnet i radioen, når der blev givet en situationsrapport i radioavisen; "Der er set troppebevægelser på Ho Chi Minh stien!.

Vejen er i dag en bred og meget lige grusvej, men tidligere var den mere slynget og til tider så sumpet, at man let kunne komme til at sidde fast i den.

Hals Mosebrug

Hals Mosebrug lå oprindeligt på adressen Kanalvejen 30. Der er i dag fortsat bygninger på adressen, men ikke meget at se fra det oprindelige mosebrug, da det meste af fabrikken brændte i 1971 i forbindelse med en af de store mosebrande. Efter sigende findes der flere private fotos af mosebruget hos efterkommerne af Mosebrugets tidligere ejer Knud B. Poulsen.

Moselodderne

De mange små moselodder, som mosen tidligere har været opdelt i, kan man fortsat se sporene fra på et matrikelkort. De karakteristiske mange smalle jordlodder strækker sig i nord-sydgående retning. De mange små lodder gav et mosaikmønster af hjulspor ud over mosen – nogen af sporene kan fortsat ses i landskabet den dag i dag.

Højmosen

Resterne af den flere tusind år gamle højmose og den sumpbirkeskov, som er en af landets største sumpbirkeskove findes i den nordlige del af projektområdet nord for den nordlige del af Kanalvejen. Det er samtidig den naturværdi, der med naturgenopretningen er stor fokus på at bevare og beskytte. Men et blik ud over højmosen og sumpbirkeskoven kan ren naturhistorisk og formidlingsmæssigt muligvis give os et billede af, hvorfor netop denne naturtype er så vigtig at værne om.

Foto: Lille Vildmosecentret – Lille Vildmose, hvor dybden på mosen vises.

Principper for udvikling

- Fokusér primært på de historier, der knytter sig til højmosen og råstofudvinding af tørvemosen
- Fremhæv og marker de historiske spor i landskabet som f.eks. moselodderne, Kanalvejen, højmosen

Brugerne siger

- Beskrivelser, historie og kulturarv
- Formidle historie og natur. Kunne følge processerne/ udviklingen - formidle den udvikling der sker
- Formidle historien, tørvegravningen, spændende historier generelt
- Der må være en masse fortællinger i Nordjyske historiske arkiv
- Historien, floraen, dyreliv. QR-koder = lettere adgang til info + ændre dem over tid

Foto: DDNF OG Aalborg Kommune

Indsatsområde 2:

Frilufts-brugerne

Hals Mose, og særligt den nordlige del af mosen, har i mange år været lukket adgang for offentligheden. Måske derfor ligger Hals Mosen som en lidt gemt rekreativ perle, og har ikke i udpræget grad tidligere været benyttet til rekreativ udfoldelse og friluftsliv. Det til trods for, at mosen ligger placeret mellem tre aktive landsbyer, i umiddelbart tilknytning til et af Danmarks største sommerhusområder og kun en halv times kørsel fra Danmarks fjerdestørste by Aalborg. Hals Mose rummer således et overset rekreativt potentiale.

Organiserede brugere i området

Der er p.t. ikke mange organiserede brugere, som har deres primære aktiviteter i Hals Mose. Der findes alligevel en række lokale aktører, som har interesse i at benytte Hals Mose eller kunne have det som konsekvens af de muligheder, naturgenopretningen giver. Bl.a. følgende grupperinger:

- Det Grønne Råd, Aalborg Kommune
- Danmarks Naturfredningsforening
- Dansk Ornitologisk Forening
- Dansk Vandrelaug
- Friluftsrådet
- Hou Samråd
- Ulsted Samråd
- Hals Samråd
- Hou Skole og DUS
- Børenhaven Havhuset (Hals Skole)
- Hals Skole og DUS
- Hals Daginstitution
- Børnehaven Østerladen (Hals)
- Ulsted Skole og DUS
- Børnehaven Ulvereden (Ulsted)
- Lokale dagplejere i Ulsted og Hou
- Sammenslutningen Hals-Hou (Foreningen organiserer 51 sommerhusgrundejerforeninger i området)
- FDF Hals
- KFUM Spejderne Ulsted
- Hals Museumsforening og Arkiv
- Hals Turistforening
- Hals Jagtforening
- Hals Rideklub
- Mosebrugets Heste

Selvorganiserede brugere og selvorganiserede aktiviteter

De selvorganiserede friluftsbrugere i Hals Mose rummer bl.a. følgende aktiviteter og interesser:

- Cyklister
- Løbere
- Vandrere
- Hundeluftere
- Ryttere
- Fugleinteresserede
- Natur- og planteinteresserede
- Udenlandske turister og sommerhusgæster – særligt mange fra Tyskland
- Danske turister og sommerhusgæster

Potentielle friluftsbrugere

Hals Mose ligger midt mellem landsbyerne Hals, Hou og Ulsted. Det samlede befolkningstal i de tre landsbyer udgør 4.188 personer.

Befolkningstal 2021

(opgjort af Danmarks Statistik)

- **Hals: 2498**
- **Hou: 664**
- **Ulsted: 1026**

Men den 8 km lange strækning langs østkysten mellem Hals og Hou rummer også et af Danmarks længste sommerhusområder. 3200 sommerhuse er med i grundejersammenslutningen "Sammenslutningen Hals-Hou", og en stor del af disse sommerhuse benyttes også til udlejning. I løbet af 2020 og 2021 har udlejningsbureauet Sol & Strand gennemsnitligt formidlet ca. 5000 ugers udlejning svarende til ca. 35.000 overnatninger. Det betyder, at det reelle antal af potentielle friluftsbrugere i området mangedobles i forhold til indbyggertallet, når både sommerhusejere og tilrejsende sommerhusgæster medregnes. Sommerhusejere, sommerhusgæster og tilrejsende turister udgør lige såvel som de lokale beboere og interessenter en væsentlig målgruppe, som bør tages med i betragtning.

Sommerhusgæsternes nationalitet:

Gæsters nationalitet var i 2021 fordelt på følgende nationaliteter:

- **Tyskland = 61,7%**
- **Danmark = 34,7%**
- **Norge = 1,5%***
- **Holland = 0,7%**
- **Sverige = 0,1%***
- **Øvrige = 1,2%**

*Før Corona ville andelen af gæster fra Norge og Sverige være et par procentpoint højere.

Højsæsonen strækker sig fra uge 25 til uge 32, men sæsonen strækker sig typisk fra påske t.o.m. efterårsferien. Skoleferier som vinterferien (uge 7 og 8), påskeferien, efterårsferien (uge 41 og 42) samt juleferien (uge 51, 52 og 53) er også velbelagt i det ellers begrænsede udvalg af feriehuse, der er tilgængeligt til vinterudlejning. De to primære brugertyper blandt sommerhusgæsterne i området vurderes af Sol & Strand at være børnefamilier af alle nationaliteter samt ældre tyske ægtepar.

Mest for lokale

Hvad enten det gælder turister på ferie i lokalområdet, lokale sommerhusejere eller lokale borgere i nærområdet omkring Hals Mose, bør friluftsplanen understøtte den lokale friluftsbrug af mosen. Kun en halv times transport syd for projektområdet ligger Lille Vildmose og Lille Vildmosecentret, der med sine 7.600 hektarer er Danmarks største fredning og indeholder Nordvesteuropas største lavlandshøjmose. Centeret tilbyder både skoletjeneste, udstilling, guidede ture og naturlegeplads og har over 88.000 besøgende om året. Lille Vildmose og Lille Vildmosecentret er således en attraktion, som kan tiltrække friluftsbrugere og friluftsinteresserede fra nær og fjern. Den kapacitet og den friluftsprofil har Hals Mose ikke, og det er ikke intentionen at skabe en friluftsattraktion. I stedet er det ønsket at give mulighed for at naturgenopretningen af Hals Mose kan være til glæde og gavn for de lokale friluftsbrugere.

Principper for udvikling

- Inkluder feriegæster og sommerhusejere såvel som lokale beboere i målgruppen for friluftslivets udfoldelse i Hals Mose
- Gør friluftslivet i mosen tilgængelig og interessant for internationale friluftsbrugere i området såvel som danske
- Tag højde for en p.t. markant større brugergruppe af friluftsbrugere i sommerhalvåret.
- Husk børn og børnefamilier som en væsentlig gruppe af potentielle friluftsudøvere i området

Brugerne siger

- Gå på gangbroer over mosen, se fugleliv i mosen og nyde naturen
- I would love to walk in wild, untouched, protected nature - picking berries and mushrooms. Information about plants and mushrooms would be interesting
- Samle vilde urter og bær
- Markerede gåruter med QR-koder, hvor man kan få fortællinger om området, særligt planter, træer, dyr osv., så ikke-øvede naturfolk kan få et indblik i "det særlige" i Hals Mose
- Skattejagt
- Oplevelsesrute, hvor man undervejs skal løse gåder
- Overdækning til f.eks. skoleelever. Toilet. Skolerne kommer på cykel.
- Målrette ruter for børn/familier.
- Infotavler med arter, deres historie, økologi etc. Formidling for skoleklasser og Hr. og Fru Danmark - give folk lyst til at passe på og opleve naturen!

Indsatsområde 3:

Ankomst og omgivelser

Adgangsveje

Store dele af mosen har indtil 2021, hvor Den Danske Naturfond overtog størstedelen af projektområdet, været privateje, og adgangen for offentligheden har derfor været begrænset. Derfor er der i projektområdet stort set ikke planlagt ankomstforhold, information eller parkeringsforhold – og kun i begrænset omfang skiltning og wayfinding i området.

Afstandsmæssigt er der fra Hals ca. 2,8 km til det nærmeste del af projektområdet, fra Ulsted knap 6 km og fra Hou centrum knap 3 km. Alle tre byer ligger således afstandsmæssigt i cykel eller gåafstand fra mosen. Udfordringerne for cyklister og gående er dog, at særligt Houvej er meget trafikeret, som hovedvej til Hals og at Ulstedvej også er en forholdsvis trafikeret landevej, hvor bilister må køre 80 km/t og uden markeret fortov eller cykelsti.

Adgangsveje:

Fra Hou: Nordøst via Skovgårdsvej til den nordøstlige indgang til mosen

Fra Ulsted: Nordvest via Ulstedvej ind til den sydvestlige indgang til mosen eller nordøst via Skovgårdsvej (ligesom adgangsvejen fra Hou)

Fra Hals: Sydøst via Skovgårdsvej til den sydøstlige indgang til mosen eller sydvest via Ulstedvej (ligesom adgangsvejen fra Ulsted)

Via alle tre adgangsveje er der i dag færdsel via motoriseret køretøjer og ikke nogen særskilt bane til fodgængere eller cyklister.

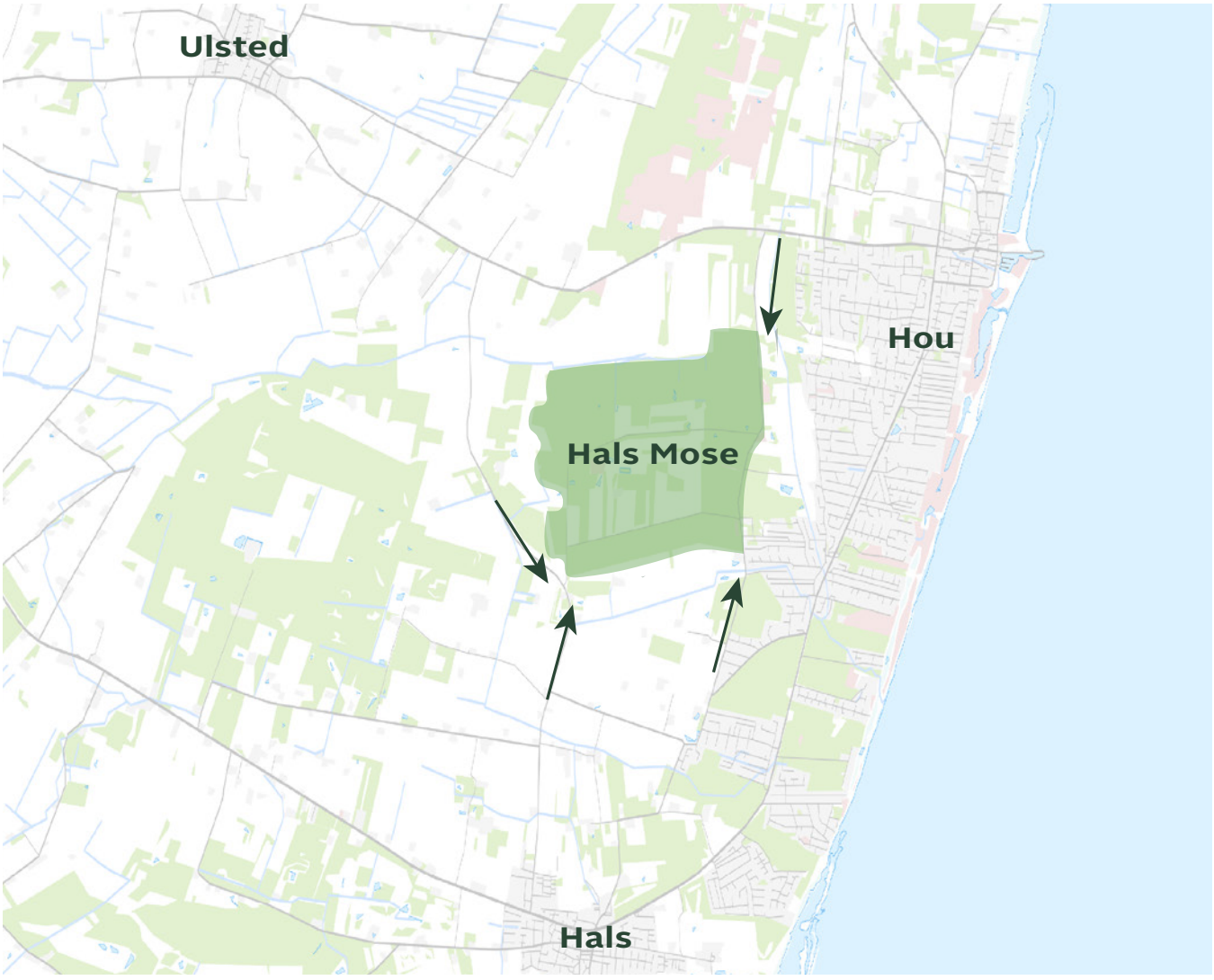

Kort over området med markering af de eksisterende adgangsveje.

Afstandsmæssigt er der fra Hals ca. 2,8 km til det nærmeste del af projektområdet, fra Ulsted knap 6 km og fra Hou centrum knap 3 km. Alle tre byer ligger således afstandsmæssigt i cykel eller gåafstand fra mosen. Udfordringerne for cyklister og gående er dog, at særligt Houvej er meget trafikeret, som hovedvej til Hals og at Ulstedvej også er en forholdsvis trafikeret landevej, hvor bilister må køre 80 km/t og uden markeret fortov eller cykelsti.

Den nordlige del af Skovgårdsvej ind til projektområdets begyndelse (i krydset ved den nordelige del af Kanalvejen) er grusvej, hvilket giver en naturlig hastighedsbegrænsning. Den sydlige adgangsvej langs Skovgårdsvej er asfaltbelægning. Begge indgangsveje langs Skovgaardsvej er uden særskilte spor til cyklister og fodgængere. Lokale beboere og friluftsbrugere rapporteres om en del trafik med trailere fra Hals og til og fra genbrugsstationen, som ligger ved den nordlige indkørsel til Skovgårdsvej – særligt i weekenderne.

Grænsende op til det sydøstlige hjørne af projektområdet ligger sommerhusområdet Kongelunden. Kongelunden markerer p.t. det eneste berøringspunkt til et af Nordjyllands største sommerhusområder. Her er forbindelse for fodgængere og cyklister til Strandvejen mod øst, der forbinder sommerhusområderne langs kysten. Parallelt med projektområdet mod øst ligger i nord-sydgående retning sommerhusområder: Vibelunden, Torndrup Strand, Torndal Strand, Lyngøen eller Mikkelmark. Disse områder er imidlertid afskåret fra projektområdet i kraft af bebyggelsen Koldkærgård Ranch samt privatejede mark- og engarealer – nogen af dem med hegning og hestehold. I fugleflugt er der mellem 450 og 800 meter fra projektområdet og til sommerhusområderne.

Da der ligger et stort potentiale for friluftsbrugere blandt sommerhusområdet, bør det ud fra en betragtning af et højnet friluftsliv undersøges, om der via opkøb eller samarbejder med lodsejere kan skabes flere forbindelseslinjer fra projektområdet til de nævnte sommerhusområder øst for Strandvejen og i umiddelbar nærhed af projektområdet. Eksempelvis kunne initiativet SPOR, som bygger på frivillige aftaler med lodsejere om etablering af trampestier, være en mulig løsningsmodel.

Om SPOR

Projektet har til formål at forbedre befolkningens muligheder for på vandreture at opleve den danske natur på egen hånd. Sporene bliver lavet på baggrund af en frivillig aftale med-lodsejerne, som etablerer vandrestier på deres jord. Et spor kan gå igennem marker, skove, enge og mange andre naturtyper.

SPOR har eksisteret siden 1997 og er et samarbejde med Danmarks Naturfredningsforening, Dansk Skovforening, Friluftsrådet, Kommunernes Landsforening, Landdistrikternes Fællesråd og Danmarks Jægerforbund.

Nye spor skabes typisk som et samarbejde mellem en eller flere lokale lodsejere og en frivillig organisation, f.eks. et stilaug eller lokalforening.

Besøgende kan ikke vinde hævd over en sti, der indgår i SPOR.

Det er muligt at lukke sporet midlertidigt i forbindelse med jagt, høst eller andre aktiviteter.

Lodsejeren kan ophæve aftalen til hver en tid.

Se mere på: www.spor.dk

Ankommer man til mosen fra nord skal man følge Skovgårdsvej 2 km i et langt lige stræk ad grusvejen inden man når projektområdet. Både for at øge tilgængeligheden for bløde trafikanter ved at undgå den motoriserede trafik langs Skovgårdsvej og for at øge oplevelseskvaliteten, så man hurtigere får en oplevelse af at komme ud i mosen og får opdagelser for øjet i kraft af mere varieret stiføring bør det undersøges, om der kan skabes en alternativ stiforbindelse f.eks. ved at undersøge muligheden for en forbindelse via de arealer, som Aalborg Kommune ejer i forbindelse med Genbrugspladsen i Hou (Skovsgårdsvej 145, 9370 Hals). Ejendommens sydlige afgrænsning ligger 200 meter fra projektafgrænsnin-

Markering af foreslåede parkeringsmuligheder.

Sommerhus- og byområder i tilknytning til Hals Mose.

gen. Ud over selve genbrugspladsen indeholder denne matrikel "Genbrugsskoven" og nogle ikke gødede naturarealer. I forbindelse medetablering af en sti skal det afklares om arealet er beskyttet efter Naturbeskyttelsesloven § 3. Desuden fordrer etableringen af en sti fra genbrugspladsens arealer og til projektormrådets nordlige del, at der etableres samarbejder med omkringliggende lodsejere eller foretage opkøb af mellemliggende arealer.

Parkering

I dag er der ingen officielle parkeringsmuligheder i projektområdet i mosen. Det resulterer i at nogle friluftsbrugere parkere i vejrabatten, hvilket både kan være med til at ødelægge sjældne planter i området eller være til gene for forbipasserende biler – eftersom grusvejen langs Kanalvejen nogle steder blot er 2,5 meter bred og modkørende biler derfor ikke kan passerer hinanden, eller til gene for andre lodsejere i området, hvis friluftsbrugerne uhensigtsmæssigt parkerer i kanten af deres arealer.

Der foreslås etablering af parkeringspladser eller -lommer i tilknytning til de tre adgangsveje: I krydset ved Skovgårdsvej og den nordlige del af Kanalvejen, i krydset ved Skovgårdsvej og den sydlige del af Kanalvejen samt i det sydvestlige hjørne, hvor Kanalvejen slår et næsten vinkelret knæk inden den går ud i Ulstedvej. Alle foreslåede parkeringsmuligheder ligger i fredskovsområder og begrænset af restriktioner i henhold til disse og kræver således, at der søges dispensation. Dog ligger alle tre foreslåede placeringer i områder, som jf. naturgenopretningsplanen ikke vurderes at have nogen betydningsfuld naturværdi i forhold til biodiversitet. Områderne med de foreslåede placering af parkeringspladser vurderes til en HNV-værdi (High Nature Value) på 0 ud af en 7-trinsskala (Naturgenopretningen i Hals Mose, Niras, 2020, s. 13). Placeringerne er samtidig nogle af de få muligheder for beliggenhed på mere tørre arealer i forhold til de beregninger, der er foretaget vedrørende vandstandsstigningerne i området som følge af genopretning af mosen (Bilag 4 projekterede afvandingsforhold 30/08 2021).

Information ved ankomstpunkter

I dag er der ikke nogen informationstavler opsat i projektområdet, og Hals Mose er i det hele taget et område, der er meget lidt markeret og annonceret som sted og destination. Kun ét vejskilt i krydset mellem Ulsted og Kanalvejen i mosens sydvestlige del henviser til Hals Mose. Der er ingen skiltning fra de to øvrige ankomstveje fra nord og syd ad Skovgårdsvej.

Information og wayfinding er noget af det, som flere af de aktører, der har været en del af udviklingsprocessen efterspørger. Det foreslås derfor:

- at der etableres skiltning ved indkørsel ad Skovgårdsvej både fra nord og fra syd.
- at der opsættes informationstavler med information om mosen i forbindelse med alle de tre foreslåede parkeringspladser
- at der opsættes øvrige informationstavler i projektområdets sydøstlige hjørne i krydset ved Skovgårdsvej og Kongestien, da dette kan være et ankomstpunkt for bl.a. gående og cyklister fra sommerhusområdet Kongelunden og de tilstødende sommerhusområder samt i projektområdets sydvestlige hjørne nord for ejendommen Kanalvejen 2, hvor to af de tre ruter, som i dag er optegnede i området går ind i projektområdet og at der opsættes informationstavle ved projektområdets begyndelse i den nordvestlige del ved indkørsel af den nordlige del af Kanalvejen.
- at der i øvrigt opsættes infotavler såfremt der etableres flere adgangsveje til mosen f.eks. flere sti-indgange for bløde trafikanter

Information ved ankomstpunkter kan indeholde:

- Information om Hals Mose og projektområdet
- Orientering om naturgenopretningen
- Kort til orientering i området
- Oplysning om regler for færdsel og god adfærd i naturen
- Formidling om et stedsspecifikt særkende, eksempelvis indføring til den særlige flora, fauna eller kulturhistorie, som er kendetegnet for netop den del af projektområdet, hvor infotavlen er placeret
- Referencer til, hvor man digitalt kan hente mere information
- Markering af øvrige infomationspunkter

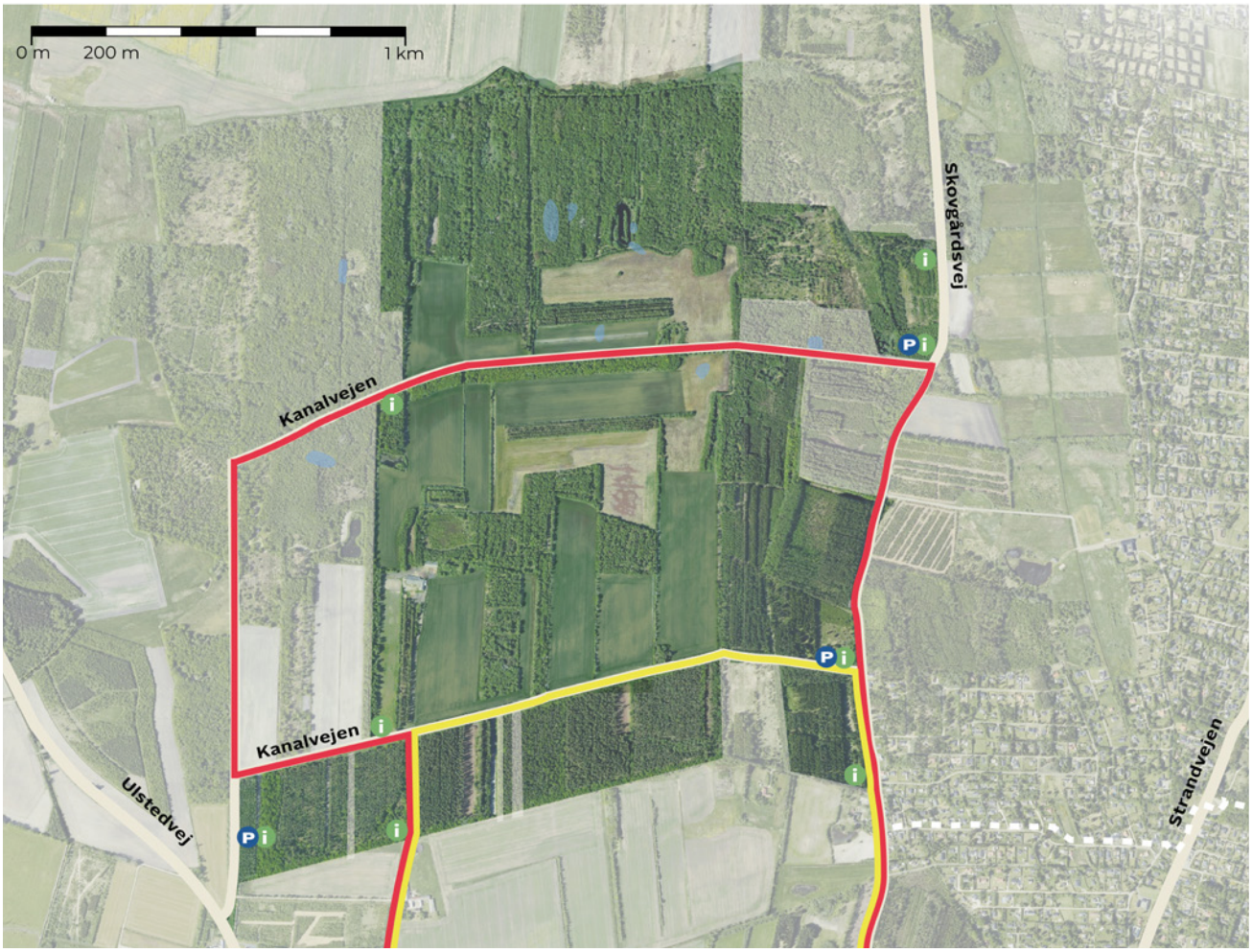

Kort over forslag til parkeringsmuligheder og informationspunkter

EKSISTERENDE FORHOLD

- Vej
- Gangforbindelse til havet
- Eksisterende rød rute (12,5 km)
- Eksisterende gul rute (10 km)

FREMTIDIGE TILTAG

- Infopunkter
- P-plads

Regler for færdsel

I forhold til adgang og færdsel i det markerede projektområde, som ejes af Den Danske Naturfond og Aalborg Kommune, er adgangsforholdene på linje med dem, som gælder for offentligt ejede skove og naturområder jf. Naturbeskyttelseslovens regler for rekreativ færdsel i naturen. Reglerne om offentlighedens adgang til naturen findes i Naturbeskyttelseslovens kapitel 4 og "Bekendtgørelse om offentlighedens adgang til at færdes og opholde sig i naturen – BEK nr. 852 af 27/06/2016". Det betyder i praksis, at der bl.a. vil være adgang til området døgnet rundt.

Projektområdet er nabo til en række private lodsejere, hvor adgangsforholdene efter Naturbeskyttelsesloven er mere restriktive. Her gælder det bl.a., at der i privatejede skove er adgang fra kl. 6 til solnedgang, at man må færdes til fods og på cykel, men kun på skovveje og stier, og at adgangen til området kan forbydes eller begrænses på dage, hvor der holdes jagt.

Regler for færdsel i projektområdet

Her er en oversigt over adgangsregler for friluftsbrugere i projektområdet (arealerne ejet af Den Danske Naturfond og Aalborg Kommune) i Hals Mose.

Generelt

De overordnede regler for færdsel i de danske skove og i naturen er fastsat i Naturbeskyttelsesloven.

Man må færdes hele døgnet på projektområdets arealer.

Man skal rette sig efter skiltningen.

Al motorkørsel udenfor de etablerede veje dvs. Kanalvejen og Skovgårdsvej er forbudt.

Adgang sker på eget ansvar.

På gåben

Er man til fods, må man færdes overalt i projektområdet. Færdselsloven gælder også i skoven. Det vil bl.a. sige, at den almindelige højre vigepligt gælder – også for gående på veje og stier i naturen – du skal i næsten alle tilfælde gå i venstre side af færdselsretningen, ligesom man ikke må være til ulempe for kørende eller cyklende på stien eller vejen.

På cykel

Hovedreglen er, at er du på cykel, skal du holde dig til veje og stier.

Du må gerne cykle på de skovveje og skovstier, der er menneskeskabte, og som fremtræder egnede til cykling med en almindelig cykel (i private skove dog kun fra klokken seks om morgenen til solnedgang). Du må ikke cykle i skovbunden, på eng- og mosearealerne og på små spor eller stier, der er trådt af vildtet i området og lignende. Du må altså ikke lave dine egne cykelspor i området.

Husk, at færdselsloven også gælder i mosen! Det vil bl.a. sige, at din hastighed altid skal afpasses efter forholdene med særligt hensyn til andres sikkerhed. Den almindelige højre vigepligt gælder også.

Til hest

Ridning er tilladt i projektområdet i skridt eller trav på asfalt- og grusveje, som er bredere end 2,5 m. Du må også gerne ride i skovbunden men ikke på gravhøje og andre fortidsminder, og altså ikke på vandrestier uden grus og stier, som er smallere end 2,5 m. Ved ridning langs veje og stier bedes ryttere så vidt muligt ride i vejrabatten.

Vis hensyn til andre brugere.

Konkurrenceridning og større arrangementer, der udgår fra rideskoler, rideklubber, stutterier eller lignende må kun ske med tilladelse fra Aalborg Kommune på vegne af projektgruppen.

Med hund

Hunde skal være i snor, når de færdes i projektområdet, både af hensyn til skovens dyreliv og de andre besøgende i skoven. Vil du gerne have friere rammer til din hund, kan du benytte Trekantskovens hundeskov sydøst for Hals Mose. Hundeskoven er ikke indhegnet, men der er tale om et areal svarende til 80 tønder land, som din hund frit kan færdes på.

Motorkørsel

I projektområdet er der tilladt kørsel med motoriseret køretøjer langs Skovgårdsvej og på Kanalvejen. Den Nordlige og vestlige del af Kanalvejen har i dag status som kommunevej. Den sydlige del af Kanalvejen har status af privat fællesvej. I dag betjener Kanalvejen kun ejendommen på Kanalvejen 30 (som ejes af Den Dansk Naturfond, og som nedlægges i forbindelse med naturgenopretningen) og Jagtforeningens hytte (Kanalvejen 20) samt en fritidsbolig på Kanalvejen 21 – og så naturligvis adgangsvej for de lodsejere, som ejer lodder i mosen.

Der henstilles dog til, at man stiller bilen ved de markerede parkeringspladser og nyder naturens mange lyde og den friske luft til fods, på cykel eller til hest. Det er ikke tilladt at parkere i vejrabatten eller på de vigepladser, som vil blive etableret langs Kanalvejen, for at modkørende kan passerer hinanden.

Principper for udvikling

- Gør det nemt at stille bilen i kanten af projektområdet på parkeringspladserne og opfordre til at man benytter projektområdet til fods, på cykel eller til hest.
- Prioriter og opgrader adgangsvenlige veje for bløde trafikanter såsom fodgængere og cyklister
- Undersøg muligheden for at gøre mosen lettere tilgængelig fra sommerhusområderne mød øst via tværgående stiforbindelser
- Placer parkeringspladser i projektområdets periferi

Foto: Jesper Edvardsen – Hals Mose

Brugerne siger

- Der ved indgang til mosen er en informationstavle. Kun adgang til mosen på cykel, gå, ride
- Skiltning (eksempel mange kan ikke finde Ll. Vildmose), p-plads, info-tavle
- Som ivrig bruger af Mosen vil jeg af hensyn til vildtet og dyrelivet i øvrigt foreslå at motoriseret adgang til vejen i mosen forbydes
- At kunne færdes frit uden indhegninger med store/farlige dyr
- Private områder bliver afmærket. Afmærk hvor man må være
- P-pladser i udkanten af området, informationsstandere og evt. afmærkede ruter
- Parkering (bil + cykel), skiltning, bord + bænke, overdækning. Selve området skal være for gående + "cykel"
- Parkeringsmuligheder/samlingsplads, skiltning, adgang fra sommerhusområde (øst)
- Etablere p-plads, hvor der er plads til hestetrailer
- P-plads i kant (begræns kørsel i området), også p-mulighed for cykler, skiltning til området, planche med kort præsentation af projekter og området
- Der er oversigtskort med gode overskrifter til at guide/få nogle gode naturoplevelser
- Handicapvenlig

Indsatsområde 4:

Stier og ruter

Eksisterende ruter i området

Aalborg Kommunes tre ruter

I 2017 opdaterede og optegnede Aalborg Kommune ruter i tilknytning til Hals Mose. De tre lokale vandreruter strækker sig fra Hals by i syd til den gamle Hals Mose i nord. Ruterne er på 5 km (grøn rute), 10 km (gul rute) og 12,5 km (rød rute) og er afmærkedede. Ruterne består af både stier, mark-, skov- og asfaltveje, og det er muligt både at gå og cykle langs ruterne.

Det er kun den 10 km (gul rute) og 12,5 km (rød rute), som strækker sig op i selve projektområdet i Hals Mose. Her løber den 10 km (gul rute) langs den sydlige del af Kanalvejen, mens den 12,5 km (rød rute) løber rundt langs den nordlige del af Kanalvejen. Kombinerer man den gule og den røde rute i projektområdet, får man således en rundgang af Kanalvejen og Skovgårdsvej på godt 5 km.

Den østlige del af de tre ruter forløber langs sommerhusområderne Koldkær og Bisnap. Herfra er der flere muligheder for at tage en afstikker til Kattegat gennem sommerhusområderne til kysten. Den forbindelse som ligger tættest på projektområdet i Hals Mose findes i sydøstlige hjørne af projektområdet, som grænser op til sommerhusområdet Kongelunden. Herfra er der passage for fodgængere og cyklister via vejen Kongelunden, lidt nord af Kongevejen gennem en mindre passage over Strandvejen og via Ølandsvej til stranden.

Nordsøstien

Ved stranden kan man få forbindelse til Nordsøstien. Nordsøstien er en international vandrerute, der går langs en 4900 km lang kystlinje på tværs af syv lande, som foruden Danmark tæller det England, Skotland, Tyskland, Holland, Norge og Sverige

Strækningen her er en delstrækning af Nordsøstien, som strækker sig fra Melholt til Lille Vildmose. Fra Hou følger ruten Kattegat-

kysten helt til Hals. Fra Hals er der færgeforbindelse til Egense, hvor ruten fortsætter.

Østkystruten

Langs Strandvejen parallelt med projektområdet løber cykelrute Østkystruten. Cykelruten er en del af en national cykelrute (N5) som strækker sig 650 km langs Jyllands østkyst fra Sønderborg til Hulsig lige syd for Skagen. På strækningen i nærheden af Hals Mose følger ruten fra Hals i syd Strandvejen op til Hou, hvor den slår et smut ud til havnen for derefter at fortsætte op forbi Hou Skov.

Foreslåede forbindelser i projektområdet

Ruteforløbet i projektområdet bærer præg af, at vejene er anlagt i transportøjemed og ikke til rekreative oplevelser for friluftsbrugere. Ud over enkelte knæk på vejen er den del af de afmærkede ruter, som løber i projektområdet stort set at sammenligne med en rektangel. Det betyder, at stiforløbet for gående opleves meget langt og lige, uden stor variation og oplevelser for øjet. Ruterne har desuden den udfordring som vandreruter, at de også bruges af bilister til at køre tur i området, og at der meldes om en del trafik langs Skovgårdsvej i forbindelse med transport til genbrugsstationen.

Særligt mellem den nordlige og den sydlige del af Kanalvejen findes flere mindre stier og i området nord for Kanalvejen findes også flere stier eller hjulspor, som dog i overvejende grad er vokset til. Som følge af, at dræningen af arealerne mindskes med naturgenopretningen og vandstanden i området vil stige, vil det betyde, at størstedelen af de eksisterende stiforløb vil blive lagt under vand eller blive for sumpede at betræde. Som supplement til de eksisterende ruter i området, foreslås etableringen af følgende stiforløb i projektområdet:

Supplerende stiforløb:

Det foreslås at...

1. **Der etableres en boardwalk dvs. en gangbro over mosen i den nordlige del af projektområde, som giver friluftsbrugerne et udblik over mosen og sumpbirksekoven. Hvis boardwalken kan kobles til Kanalvejen kan den give mulighed for at gangbesværede kan benytte Kanalvejens mere stabile grusunderlag til at nå ud til selve boardwalken, som også tilbyder et jævnt underlag.**
2. **Der etableres en rundgang i periferien af området nord for den nordlige del af Kanalvejen startende fra parkeringspladsen ved krydset mellem Skovgårdsvej og den nordlige del af Kanalvejen.**
3. **Der etableres to forbindelseslinjer mellem den nordlige og sydlige del af Kanalvejen og i kanten af henholdsvis den østlige og vestlige del af projektområdet, hvoraf den østlige stiforbindelse udgår fra parkeringspladsen i krydset mellem Skovgårdsvej og den sydlige del af Kanalvejen evt. med flere simple plankestier.**
4. **Der etableres så vidt muligt stiforbindelser (evt. trampesti) fra det nordligste og sydligste punkt langs Skovgårdsvej for at skabe en alternativ stiforbindelse ind i området parallelt med den mere trafikerede vej.**
5. **Der etableres en stiforbindelse fra den sydvestlige parkeringsplads og op omkring den nuværende indkørsel til Kanalvejen 30 nord for den sydlige del af Kanalvejen.**

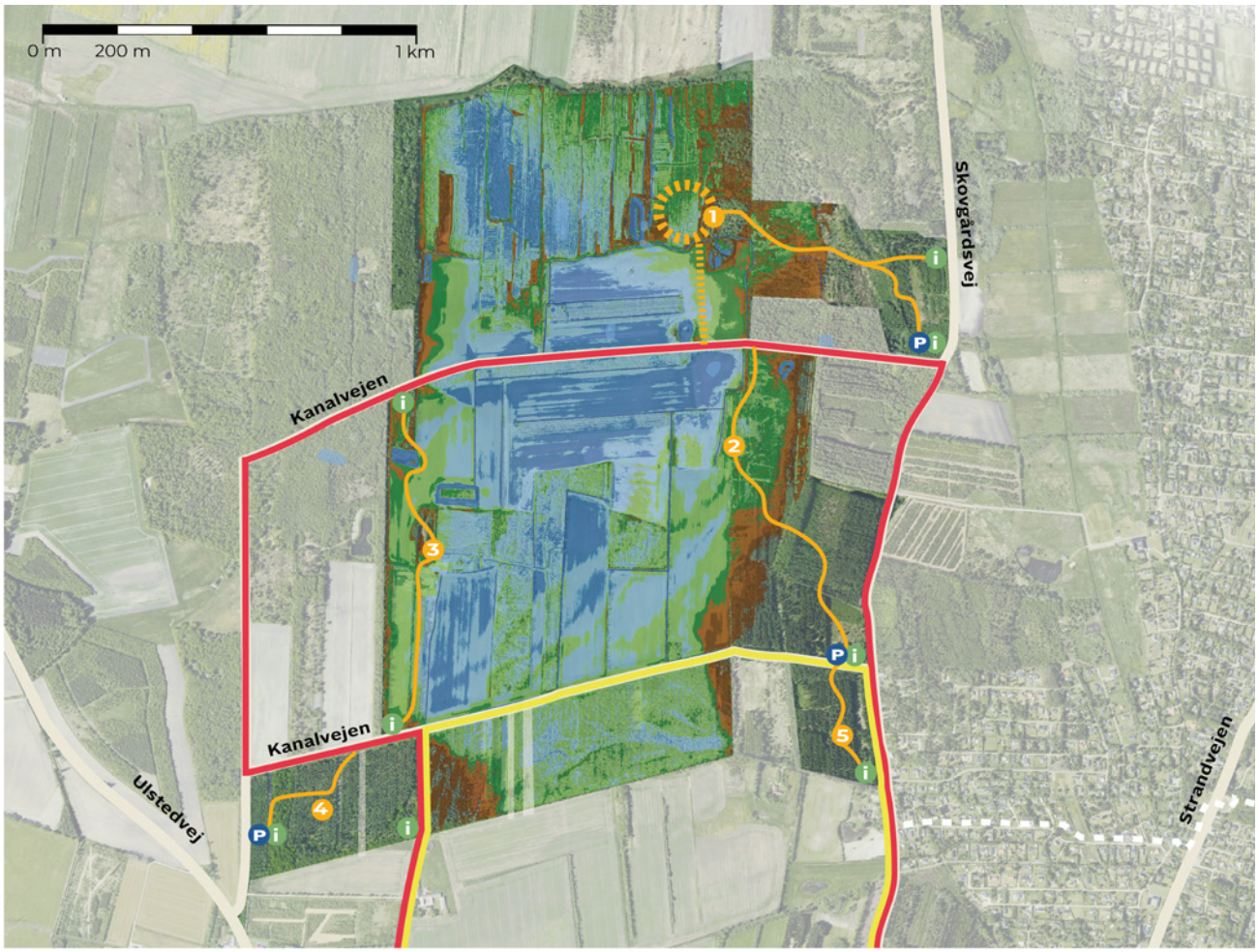

Kort over potentielle ruter og stier

EKSISTERENDE FORHOLD

- Vej
- Gangforbindelse til havet
- Eksisterende rød rute (12,5 km)
- Eksisterende gul rute (10 km)

FREMTIDIGE TILTAG

- Nye stier
- Boardwalk
- Infopunkter
- P-plads
- 1 Rundgang boardwalk
- 2 Fugletårn
- 3 Udsigtsplatform
- 4 Opholdsmuligheder
- 5 Skovlege

FREMTIDIGE AFVANDINGSFORHOLD

- (<0.00 m) Frit vandspejl
- (0.00-0.25 m) Sump
- (0.25-0.50 m) Våd eng
- (0.50-0.75) Fugtig eng
- (0.75-1.00 m) Tør eng
- (1.00-1.25 m) Mark

Faciliteter langs stierne

Langs stiforbindelserne foreslås der med udgangspunkt i brugernes ønsker, at der etableres punktvise friluftsfaciliteter, som kan understøtte friluftslivet i respekt for naturen, og give en bedre indsigt i det særlige plante og dyreliv i mosen. I dag er der ikke (ud over skiltning af de to ruter i området) nogle friluftsfaciliteter i området.

Boardwalk (nr. 1 på kortet)

Se beskrivelse i infoboksen på forrige side.

Fugletårn (nr. 2 på kortet)

I østlige del af mosen i tilknytning til stiforbindelsen mellem den nordlige og sydlige del af Kanalvejen etableres et fugletårn. Fra fugletårnet vil man (jf. beregningerne af vandstandsstigningen i mosen som følge af naturgenopretningen) kunne skue ud over et større område med frit vandspejl og sump og pletvis våde engarealer. Dette lysåbne blik ud over mosen vil netop være et godt sted at observere mosens rige fugleliv eksempelvis kongeørn, havørn og trane. Desuden vil det give et smukt aftenkig mod vest, så man kan se solen gå ned over mosen.

Foto: IFlemming Helsing

Udsigtsplatform (nr. 3 på kortet)

I tilknytning til den vestlige stiforbindelse mellem den nordlige og sydlige del af Kanalvejen foreslås etableret et udsigtspunkt. Udsigtspunktet kan muligvis etableres i forbindels med den klynge af mindre høje, som ligger nord for mosehuset (som vil blive fjernet i forbindelse med naturgenopretningen). Højenes højeste punkt måler 8,35 meter over havet, og terrænet falder til 5,25 meter mod øst. En udsigtsplatform som er bare en meter over terræn kan give et godt vue ud over de våde engarealer og mosen. I forbindelse med udsigtsplatformen kan der muligvis etableres en bænk, så friluftsbrugere kan sidde og nyde solen stå op ud over mosen i øst og iagttage fuglene der synger dagen i gang.

Eksempel på udsigtsplatform Skjern Enge

Eksempel på opholdsmuligheder ved trampesti langs Gudenåen

Opholdsmuligheder (nr. 4 på kortet)

I tilknytning til parkeringspladsen i det sydvestlige hjørne af projektområdet foreslås etableret nogle opholdsmuligheder såsom borde-bænkesæt eller madpakkehus, som evt. også kan være undervisningsmulighed til f.eks. skoleklasser, og som kan rumme formidling af mosens historie og natur. Opholdspladsen kan med fordel etableres 5-100 meter fra parkeringspladsen for at skabe en opholdsmulighed lidt tættere på natur end på biler. I tilknytning til opholdsmulighederne etableres evt. toilet ved parkeringspladsen.

Skovlege (nr. 5 på kortet)

I tilknytning til informationsskiltet ved indgangen til projektområdet i det sydøstlige hjørne foreslås etableret et område, som opfordrer til kortere ophold såsom en mindre naturlegeplads eller et naturområde, som kan benyttes til leg f.eks. hulebyg eller væltede træstammer, som man på eget ansvar kan klatre på. Der er tale om faciliteter i mindre skala, da området ikke bør være en attraktion for kørende besøgende. Men placeringen i tilknytningen til sommerhusområdet vil kunne være til glæde for de mange børnefamilier, som er på besøg i området. Faciliteterne placeres min. 50 meter fra Skovgårdsvej – både den nordsydgående forbindelse såvel som den afstikker af Skovgårdsvej, som betjener ejendommene på Skovgårdsvej nr. 87 og 89.

Eksempel på naturlegeplads ved Rebild Bakker

Forbindelser til andre rekreative områder i nærheden

Grøn-blå forbindelser

Hals Mose ligger centralt mellem flere betydelige skov- og naturområder. Godt en kilometer mod vest ligger den privatejede Hals Nørreskov – et areal omtrent dobbelt så stort som projektområdet i Hals Mose. Længere mod sydvest, godt 1 km fra Hals by ligger den privatejede Hals Sønderskov, som arealsmæssigt er lidt større end projektområdet i Hals Mose. Nord for Hals Mose strækker naturområdet Melholt Rimmer/Galtrimmen (også privatejet) sig mod nord og nordøst herfor ligger Hou Skov knap 2 km nord for den centrale del af Hou by. Knap 1,5 km sydøst fra projektområdet i Hals Mose langs Skovgårdsvej ligger den kommunalt ejede Trekantskoven, som også passeres, når man følger de eksisterende gule og røde ruter i Hals Mose. I tilknytning til Trekantskoven ligger Koldkær Skov på den østlige side af Strandvejen, som ligeledes er kommunalt ejet. Syd herfor ligger Præstens Plantage, der er en statsskov, som driftes af Aalborg Kommune. Trekantskoven, Koldkær Skov og Præstens Plantage udgør et samlet areal på omkring 130 hektarer.

Kort over grønne, rekreative forbindelser i omegnen af Hals Mose.

Ud over de mange grønne skovarealer er der i fugleflugt fra projektområdet i Hals Mose kun godt 1 km til strandområderne langs østkysten mellem Hals og Hou.

Nærliggende friluftsfaciliteter

De mange grøn-blå rekreative arealer i nærheden af Hals Mose tilbyder også flere forskellige friluftsfaciliteter og muligheder for forskellige brugergrupper af friluftsudøvere. Heriblandt kan nævnes:

- Seks afmærkede vandreruter i Trekantsskoven og Koldkær Skov, som kan kombineres på forskellig vis, og som tilsammen udgør 10,8 km.
- Mountainbikerute under planlægning i Trekantskoven og Koldkær Skov
- Ca. 2 km ridespor i Trekantskoven
- 44 hektarer uindhegnet hundeskov i Trekantskoven
- Shelters ved Hals Skole med plads til 32 overnattende samt bålhytte og to udendørs pizzaovne
- Vandreruten Nordsøstien og cykelruten Østkystruten går tæt forbi både Præstens Plantage og Koldkær Skov sydøst for projektområdet i Hals Mose samt forbi Hou Skov nordøst for projektområdet

Potentialer

Indenfor 5 kilometers radius af projektområdet i Hals Mose ligger således en række rekreative muligheder. Friluftslivet i Hals Mose bør derfor tage bestik af de øvrige muligheder, der er i nærområdet og forstærke netop de stedsspecifikke muligheder, som mosen som naturtype og miljø tilbyder til forskel fra de øvrige rekreative arealer i nærheden. Samtidig er der et særligt potentiale i at samtænke Hals Mose med de øvrige blå-grønne områder for at kunne friluftsbrugerne en sammenhængende oplevelse og nogle længere turoplevelser eller nogle ruteforløb, som rummer lidt større variation i kraft af forskellige naturtyper. I naturgenopretningsplanen for Hals Mose fremhæves, at der er et godt naturgrundlag for at sammenbinde især Hals Mose med Koldkær, Hou Skov og ikke mindst Melholt Rimmer/Galtrimmen. I forhold til friluftslivet er der et særligt potentiale i at sammenbinde til de omkringliggende områder ved at:

- Styrke forbindelsesmuligheder til cykelruten Østkystrute og vandrerruten Nordsøstien – både sydøst for mosen ved Trekantskoven og Koldkær Skov samt og nordøst ved Hou Skov.
- Synliggøre og skabe forbindelser fra mosen og til kyststrækningen og strandområderne
- Styrke forbindelse og ruter fra mosen og til de nærliggende arealer ved Trekantskoven, Koldkær Skov og Præstens Plantage, som i forvejen har offentlig adgang.
- Bidrage til et net af større stiforbindelser særligt for cyklister og ryttere, eller vandrere som ønsker længere distance for hvem både Hals Mose og området omkring Trekantskoven, Koldkær Skov og Præstens Plantage er for småt i sig selv, men i kombination med andre områder kan skabe en reel turmulighed.

Principper for udvikling

- Bevar eksisterende ruter i projektområdet, men udbyg dem med mindre stiforbindelser i periferien af området som giver indsigt i mosen og udblik over engarealer
- Øge den rekreative oplevelsesværdi ved at skabe stiforløb, der skaber større variation for øjet.
- Skabe stiforbindelse ind i området, som tilbyder parallelt med den mere trafikerede vej Skovgårdsvej
- Etabler punktvise friluftsfaciliteter langs stisystemerne, som kan understøtte friluftslivet i respekt for naturen, og give en bedre indsigt i det særlige plante og dyreliv i mosen.
- Udnyt at Hals Mose ligger centralt mellem flere betydelige skov- og naturområder til at skabe sammenhængende udvidede turmuligheder for friluftsbrugeren f.eks. ved at pege på koblinger til cykel- og vandrerruter langs kysten.
- Forstærk netop de stedsspecifikke muligheder, som mosen som naturtype og miljø tilbyder friluftslivet til forskel fra de øvrige rekreative arealer i nærheden.

Foto: Flemming Helsing. – Støvbold

Brugerne siger

- Bevare eksisterende stier
- Stier ind i området
- Lange vandrestier
- Gangbroer hen over mosen, så man kan komme tæt på uden våde fødder
- Markerede ruter til vandring, løb, cykelture med familien og mountainbike
- Vær venlig at gøre mosen tilgængelig for publikum med gangstier - gerne venligere for rollatorbrugere, og ridning
- Ok med stier der fører til gode naturoplevelser. Fugle, dyr, insekter, sjældne planter
- Komme tæt på naturen, rodvæltere, sump med kringlede vandrestier, gerne lange vandrestier, men hensyn til dyreliv, som kræver ro/beskyttelse
- Komme lettere ind i området, gangbræt, små veje ind i området
- Stiforløb tydeligt markerede og mulighed for at komme ud i den spændende natur. Begræns færdsel i det sårbare
- Hygge ved borde og bænke
- Stille aktiviteter
- Fugletårn
- Etablerede udkigsposter til at kigge efter fugle og dyr
- Ophold til fordybelse, primitiv ophold
- Mulighed for at bygge hule for børn
- Små steder til kaffe, madpakke med inspiration i Tranereden / kaffeplet i Ll. Vildmose
- Overdækning til f.eks. skoleelever. Toilet
- Kun adgang til mosen på cykel, gå, ride

Indsatsområde 5:

Formidling og læring

Den særegne natur i Hals Mose rummer mange muligheder for formidling og læring om i særdeleshed den natur og den naturgenopretning, som finder sted i naturen, men også om kultur- og naturhistorien i området og i de muligheder og regler der er for friluftsliv i området.

Eksisterende formidling

Der eksisterer i dag meget sporadisk formidling af naturen og friluftsmuligehederne i Hals Mose.

De primære digitale formidlingskanaler p.t. er:

- Udinaturen.dk, som er et samarbejde mellem en række kommuner, Miljøstyrelsen, Naturstyrelsen, Friluftsrådet og KL om formidling af oplevelser i naturen, har oplysninger om ruterne i området samt over friluftsfaciliteter og parkeringspladser i omegnen af projektområdet i Hals Mose
- På Enjoy Nordjylland findes en kort præsentation af Hals Mose
- Den Danske Naturfond har på deres hjemmeside info om naturgenopretningen i Hals Mose
- På Aalborg Kommunes hjemmeside findes en meget kort præsentation af Hals Mose ruterne samt et kort over de tre ruter i tilknytning til Hals Mose

Fysisk formidling i området p.t.:

- Skiltning af rød og gul rute
- Vejskilt, der henviser til "Hals Mose" i krydset ved Ulstedvej og Kanalvejen.

Særlige målgrupper

Hals Mose skal imødekomme rutinerede såvel som helt nye friluftsbrugere og naturinteresserede, såvel lokale som gæster i området. Områdets karakteristika taget i betragtning, er der nogle målgrupper, som kendetegner områdets potentielle friluftsbrugere og som med fordel kan gives opmærksomhed i forhold til formidling og læring i naturen. Det drejer sig om:

Sommerhusejere i nærområdet:

Naturligvis skal Hals Mose være til glæde og gavn for de lokale, som bor i nærheden og har deres hverdag, og som kan få glæde af mosen hele året rundt. Men som også omtalt i Indsatsområde 2 om Friluftsbrugerne, ligger området i tilknytning til et meget stort sommerhusområde for hvem Hals Mose også kan være et kæmpe aktiv. I de omkringliggende byer Ulstrup, Hou og Hals er der sammenlagt 2.138 husstande (Danmarks Statistik 2021. I det langstrakte sommerhusområdet mellem Hals og Hou, som grænser op til Hals Mose er 3.200 sommerhuse med i den lokale grundejersammenslutning "Sammenslutningen Hals-Hou".

Udenlandske turister

Det omkringliggende sommerhusområde tiltrækker hvert år mange danske og udenlandske turister. Det lokale sommerhusbureau Sol & Strand rapporterer om, at 61,7% af deres gæster i området kommer fra Tyskland, og at der også kommer flere fra særligt Norge, Sverige og Holland. Det giver basis for at udarbejde informationsmateriale på andre sprog end dansk eksempelvis tysk eller engelsk.

Børn

Sommerhusudlejningsbureauet Sol & Strand oplyser, at det blandt de ca. 35.000 overnatninger, som de har formidlet i 2021 og 2020 er det primært børnefamilier, som gæster området.

Lokalområdet rummer tre skoler henholdsvis Hals Skole, Ulsted Skole og Hou Skole, som alle er medlem af initiativet Grøn Skole, der er Friluftsrådets undervisningsprogram for uddannelse i bæredygtig udvikling med natur, miljø og udeliv som centrale omdrejningspunkter. Ligeledes er Skolefritidsordningen (DUS) i Landsbyordningen i Hou en del af initiativet Grønne Spirer under Friluftsrådet,

som er en markering af de institutioner og dagplejere, hvor naturen har fokus i samværet med børnene.

Der ligger således et potentiale i at understøtte de mindste friluftsbrugeres læring om naturen – både i samspil med dels lokale børn, som vokser op i området og de, der har alle deres barndoms somrer her, og dels de der kommer på besøg her.

Fugleinteresserede

Hals Mose kommer med naturgenopretningen til at rumme særligt gode betingelser for et rigt fugleliv, og er hjemsted for flere sjældne arter.

De lysåbne arealer midt i Hals Mose udgør i dag et resteområde for både enkelt- og dobbeltbekkasin og overvintrende store tornskader. Mosen er også et godt sted at søge føde for flere arter af rovfugle som eksempelvis den store og imponerende kongeørn og Danmarks største rovfugl havørnen, som du vil kunne opleve svævende højt over birkeskoven på udkig efter et bytte.

Arealerne med birkeskov giver gode betingelser for flere fuglearter, som har brug for de gamle træers naturlige redehuller, når de yngler (hulrugende fugle). Det gælder især småfugle som f.eks. spætmejse, sumpmejse og træløber samt i mindre tætheder natugle, stor flagspætte, rødstjert og grå fluesnapper.

Hals Mose kan således være særligt interessant for fugleinteresserede friluftsbrugere.

Formidlingsplatforme

Fysisk formidling

I dag er der en lille smule skiltning, men stort set ingen formidling af området og områdets natur tilstede i selve projektområdet. Derfor foreslås det, at der arbejdes med at etablere og opgradere det ved:

- Skiltning: bl.a. at der etableres skiltning ved indkørsel ad Skovgårdsvej både fra nord og fra syd og udvidelse af ruterne i området (jf. Indsatsområde 4 om Stier og ruter) markeres i området
- Infopunkter: At der opsættes informationstavler med information om mosen i forbindelse med alle de tre foreslåede parkeringspladser og i projektområdets sydøstlige hjørne i krydset ved Skovgårdsvej og Kongestien, samt den foreslåede nordøstlige indgang til projektområdet fra Skovgårdsvej nord for Kanalvejen, da disse kan være ankomstpunkter (jf. Indsatsområde 3 om Ankomst og omgivelser)
- Informationstavler: At der opsættes infotavler på udvalgte lokaliteter og i forbindelse med øvrige friluftsfaciliteter såsom boardwalk, fugletårn og udsigtsplatform (jf. Indsatsområde 4 Stier og ruter), som formidler om områdets natur og historie
- Flyer: At der udarbejdes en flyer, som er tilgængelig i området, og som fortæller om områdets natur samt informerer om stier og ruter

Digital formidling

Den fysiske formidling i området bør suppleres af en udbygning og opdatering af den eksisterende digitale formidling af området. I dag skal man som friluftsbruger benytte sig af forskellige digitale platforme alt afhængig af, om man er interesseret i stier og ruter i området, andre friluftsoplevelser i nærheden, kulturhistorien, undervisningsmateriale eller indsigt i naturgenopretningen. Det kunne være hensigtsmæssigt at samle informationen ét sted digitalt. Samtidig er der også et potentiale i at få den fysiske og den digitale formidling til at spille sammen, så det digitale lag kan være en uddybning af information i området f.eks. via QR-koder eller podwalks. Den digitale formidling giver samtidig mulighed for, at friluftsbrugerene kan planlægge sit besøg, og ikke mindst blive opmærksom på de muligheder, der er i området.

Lokale samarbejdspartnere

- I lokalområdet findes flere aktører, som kan have interesse i at formidle frilufts-

mulighederne i Hals Mose og dermed fungere som en slags ambassadører for projektet. Organisationer, der muligvis kunne have interesse i at formidle friluftsmulighederne i Hals Mose er:

- Sol & Strand Hou
- Enjoy Nordjylland
- Hou Strandcamping
- Hals Turistforening
- oplevhou.dk
- De lokale Samråd i henholdsvis Hals, Hou og Ulstrup
- Sammenslutningen Hals-Hou (sammenslutning af fritidsgrundejere i området)
- Hals Museum og Skanse

Indhold – hvad skal formidles?

Med en historie, der går flere tusind år tilbage i tiden, et rigt dyre- og planteliv og et ambitiøst naturgenopretningsprojekt er der mange historier, der kan formidles og mange læringspotentialer i Hals Mose. Der er også stor interesse for mere information og indsigt i både naturen og historien i Hals Mose blandt de potentielle friluftsbrugere. Noget af den information, som er særlig interessant at sætte fokus på i forbindelse med friluftsbrugen af Hals Mose er:

Dyrelivet i mosen

Særligt det rige fugleliv med flere sjældne arter såsom trane, grønspætte, rødrygget, tornskade, skovsneppe, sjagger, lille flagspætte og broget fluesnapper. Men også imponerende rovfugle som kongeørn, havørn, hvepsevåge og duehøg samt sjældne sommerfugle såsom birkespinder, tjørnespinder, skægmåler, lille lavmåler, retvinklet ugle og tidlig stængelugle samt møllet semioscopis avellanella (intet dansk navn).

Naturmiljøer

Særligt birkesumpskoven, som er en af landets sidste store sumpbirkeskove. Nogle af de mest interessante artsforekomster i Hals Mose er også knyttet til arealerne med sumpbirkeskov. Det er også særligt sumpbirkeskoven som skaber de gode levestedsbetingelser for flere ynglefugle og indeholder sandsynligvis adskillige oversete og sjældne arter.

Også den flere tusind år gamle højmose er vigtig at få formidlet. Højmosen er hjemsted for flere sjældne dyr og planter, som kan klare sig i det meget næringsfattige og sure miljø som tørvemosset skaber – blandt andet kødædende planter som rundbladet soldug.

Naturgenopretningen

Genopretningen af Hals Mose vil betyde, at naturen i området vil ændre sig og blive både vådere og vildere for også at beskytte den naturtype som højmosen, der i dag er truet flere steder i Europa. Genopretningen af Hals Mose skåner klimaet for hele 1.700 tons CO_2 om året. Det svarer til det årlige CO_2-udslip fra ca. 200 danskere. Denne forandringsproces er både vigtig at informere om, og der kan hentes en hel del læring herfra.

Kultur- og naturhistorien i området

Mosens historie går flere tusind år tilbage i tiden, og spor i området vidner om at mosen har været et aktiv for mennesker i området fra stenalderen og helt op i dette årtusinde. Særligt i nyere tid har mosen spillet en central rolle som energikilde i forbindelse med tørvegravningen, der også har sat sine tydelige spor i landskabet. Desuden er mosen et sagnomspundet sted i dansk folketro og de naturfænomener, som har givet anledning til myterne vil måske træde tydeligere frem med naturgenopretningen.

Adfærd og regler for færdsel

Mosen vil kunne tiltrække både lokale friluftsbrugere såvel som internationale besøgende – nogen vil være erfarne friluftsbrugere og andre vil være nye enten fordi de som børn vil få nogle af deres første naturoplevelser, fordi de som voksne som en del af en voksende friluftskultur får øjenene op for naturens muligheder eller fordi de er nye friluftsbrugere

i en dansk sammenhæng. Det vil give behov for at oplyse om de regler for færdsel, der er her samt opfordre til en adfærd med respekt for naturen.

Wayfinding

Med naturgenopretningsprojektet er en stor del af Hals Mose nu tilgængelig i et samlet område. Det giver anledning til at informere om, hvordan friluftsbrugerne kan finde rundt i området, og guide dem på vej gennem wayfinding, så de får den bedst mulige friluftsoplevelse, og så man undgår uhensigtsmæssig belastning af mosen.

Principper for udvikling

- Udform en formidling, som tager højde for de særlige målgrupper af potentielle friluftsbrugere, som kendetegner netop lokalområdet omkring Hals Mose
- Skab en flerstrenget formidling, som både etablerer fysisk formidling i området, opgraderer den eksisterende wayfinding og samler fortællingen om Hals Mose i en digital formidling
- Brug lokale samarbejdspartnere, institutioner og attraktioner som ambassadører, der kan formidle friluftsmulighederne i Hals Mose via deres kontaktflade med potentielle friluftsbrugere
- Der er meget at lære af naturgenopretningsprojektet i Hals Mose. Skab fortællinger der giver indsigt i den særegne natur i området, i mosens historie og i naturgenopretningen
- Hjælp friluftsbrugerne med at finde rundt og finde ud af, hvordan man bedst gebærder sig i naturen, så naturens rigdomme bevares til glæde for både mennesker og miljø

Brugerne siger

- For mig er natur, formidling og historie vigtigst
- QR-koder kan en masse! Skilte i naturen - kun på "mødesteder". Fortæl med fotos og kort om udviklingen af naturgenopretningen - før, nu og fremtid
- Info-skilt med fortællinger om mosen → QR-koder, hvor man kan lytte til fortællinger om mosen i gamle dage
- Jeg kunne gå ind og lytte til, hvad jeg så, samt historien bag. Gå-lytte-gå-lytte.
- Virtuel historie - via telefon - hvordan så området ud tidligere.
- En rute med punkter, hvor man kan gå tilbage i tiden
- Sjove historier fra mosen. Fokus på formidling i "øjenhøjde" med de "alm" danske og hvad der optager dem. HUSK mange ved INTET om naturen
- Skilte så folk kan finde rundt - god wayfinding
- Kort som besøgende kan tage med så de ved hvor de må gå
- Mere information om hvor man befinder sig i mosen
- Der er et alsidigt infomateriale. Formidling på papir er vist på vej ud! Info der leder den besøgende uden om den sårbare natur! Information om planter, svampe og dyr
- Information på tysk
- Et "rum eller andet, hvor man kan komme ned under mosens overflade
- Fortæl med fotos og kort om udviklingen af naturgenopretningen - før, nu og fremtid

Del 3: Organisering

Foto: Flemming Helsing

Partnergruppen

Bag initiativet til en friluftsplan for Hals Mose står Den Danske Naturfond og Aalborg Kommune, som begge er projektejere og grundejere i projektområdet. Aalborg Kommune varetager projektledelse og sekretariatsfunktionen. Aalborg Kommune er desuden ansvarlig for drift af faciliteter, skiltning og wayfinding i området – evt. i samarbejde med lokale foreninger eller borgergrupper. Aalborg Kommune varetager desuden områdets samspil med øvrige politikker og strategier i relation til friluftslivet og håndterer ansøgninger om større organiserede aktiviteter i projektområdet. Partnergruppen varetager i fællesskab formidlingen af området til offentligheden.

Det Grønne Råd

I Aalborg Kommune har man nedsat Det Grønne Råd, som et dialogforum vedrørende kommunens administration og planlægning inden for natur, miljø og friluftsliv. Formand for rådet er rådmanden for By- og Landskabsudvalget, og rådets medlemmer repræsenterer grønne, frilufts-, og fritidsorganisationer, erhvervsorganisationer og andre myndigheder med arbejdsområde, der vedrører rådets opgaver. Byer & Natur (tidligere Park & Natur) fungerer som sekretariat for rådet.

Det Grønne Råd vil fungere som sparringspartner for partnergruppen – både i forhold til udfoldelse af større initiativer i forlængelse af friluftsplanen. Rådet har været inddraget i forbindelse med udviklingen af friluftsplanen, hvor repræsentanter fra rådet har deltaget i en udviklingsworkshop.

Dialog og samarbejder med lokale aktører

Friluftsplanen her er udviklet i samarbejde med lokale borgere, foreninger og organisationer. Genopbygningen af højmosen i Hals Mose vil tage mange år, og friluftslivets udfoldelse i Hals Mose vil også udvikle sig i takt med, at naturen udvikler sig. Derfor vil Aalborg Kommune som ansvarlig for driften i området løbende være i dialog med relevante naboer, borgere og interessenter i forhold til realiseringen af friluftsplanen.

Er du som friluftsbruger, forening eller lokal borger nysgerrig på at høre mere om friluftsplanen for Hals Mose eller ønsker du at bidrage til realiseringen af den, er du velkommen til at kontakte Aalborg Kommune på:

Aalborg Kommune

Park & Natur

By- og Landskabsforvaltningen

Stigsborg Brygge 5

9400 Nørresundby

www.aalborg.dk

Tlf.: 2520 2258

Foto: Flemming Helsing – Citronsommerfugl

Aalborg
Kommune
Den Danske
NATURFOND